

Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v letech 2019–2020

Po roční přestávce, způsobené nejistotou kolem epidemiologické situace, hostilo 8. září 2021 Muzeum města Brna na Špilberku další ročník konference informující o archeologických výzkumech v uplynulém roce, letos tedy pod názvem *Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v letech 2019–2020*. Loňská mezera byla prvním přerušením pětadvacetileté šňůry těchto setkání, která započala v roce 1994 z iniciativy Ústavu archeologické památkové péče v Brně (ÚAPP Brno) jako platforma pro výměnu informací o nových objevech v masivně se rozvíjející záchranné archeologii. Dlouhá tradice této konference si zaslouží alespoň krátké ohlédnutí za její historií. První ročník v roce 1994 navázal na setkání odborníků k dějinám města Brna z podzimu předchozího roku, kde proběhla prezentace nových poznatků o vývoji pravěkého a středověkého osídlení v oblasti brněnské kotliny. Dobrá zkušenost s organizací tohoto semináře i „hlad“ po aktuálních informacích ze záchranné terénní činnosti vedly organizátory, tedy ÚAPP Brno, Moravskoslezský archeologický klub a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, k uspořádání konference specializované právě na záchranné výzkumy realizované v uplynulém roce. Akce byla od počátku koncipovaná jako dvoudenní a ryze regionální záběr rozšířila na celou Moravu a Slezsko. První ročníky hostila kapitulní síň augustiniánského kláštera na Mendlově náměstí, později se setkání přesunulo do Moravského zemského muzea na Zelném trhu, kde se konference, pod původním názvem Záchranné archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku, konala až do roku 2006. Od roku 2007 převzalo pořadatelsví Muzeum města Brna s morální a finanční podporou společnosti Archaia Brno a přesunulo akci do svých prostor na hradě Špilberk. Původní formát, zaměřený výhradně na záchrannou archeologii, byl rozšířen i na další výzkumné aktivity. Od dalšího ročníku dostaly prostor vedle záchranných i systematické výzkumy a výzkumné projekty a konference se otevřela všem zájemcům o prezentaci výsledků své terénní činnosti. Zároveň se díky vstřícnosti Ústavu archeologie a muzeologie FF MU (ÚAM FF MU) podařilo tuto aktivitu zařadit do studijního programu jako samostatný předmět, čímž se výrazně zvedla návštěvnost ze strany studentů. Od roku 2015 se setkání přizpůsobilo zrychlující se době a z původních dvou dní se zkrátilo na jeden. Aktuální řazení příspěvků se nedrží ryze chronologické linky, jak tomu bývalo dříve, ale dopolední blok je většinou věnován souhrnným příspěvkům o činnosti jednotlivých institucí, odpoledne jsou pak zpravidla prezentovány konkrétní akce. I letošní ročník se přibližně držel tohoto konceptu, nabitý program obsahoval 20 příspěvků z různých koutů Moravy a Slezska s chronologickým rozsahem od paleolitu až po 20. století. Následně je uveden přehled referátů, které v letošním roce zazněly.

První velký blok příspěvků patřil pravidelným účastníkům konference a zároveň spolupořadatelům, společnosti Archaia. Marek Peška shrnul výsledky jejich výzkumné činnosti na území Brna se zaměřením na „neindustriální“ archeologii (*Archeologické výzkumy v centru Brna a na jeho historických předměstích v letech 2019 a 2020*). Těžiště záchranné archeologické činnosti v Brně se v posledních letech přesunulo z užšího centra směrem na předměstí, čemuž odpovídal i výběr prezentovaných akcí. Kromě výzkumu měšťanských parcel na tzv. Římském náměstí a zbytků městského opevnění v prostoru ulic Solniční, Česká a Opletalova bylo referováno již jen o předměstských lokalitách (ul. Dornych a Trnitá, ul. Vídeňská a Nové sady na Starém Brně a pravěká lokalita na Cejlu). V dalším příspěvku navázal Hynek Zbranek shrnutím výzkumů industriálních objektů na brněnských předměstích,

kteří zrealizovala Archaia a ÚAPP Brno (*Industriální archeologie v Brně v letech 2018–2020*). Informoval nejen o odkryvech v areálu bývalé Vlněny (relikty barvářny E. Schwarze a textilní továrny M. Redlicha), ale i o výzkumech barvení při Křenové ulici a na Dornychu, chemické továrny Hochstetter a Schickart na Dornychu a cihlářské pece při ulici Ptašínského v Králově Poli. V příspěvku hojně využil historických údajů a plánů získaných pečlivou archivní rešerší. Mimobrněnské výzkumy dále představil Miroslav Dejmal (*Výzkumy na hradech a zámcích v letech 2019–2020 realizované společností Archaia Brno*), a to konkrétně akce na hradních a zámeckých objektech Bítov, Moravský Krumlov, Uherčice, Slavkov, Klobouky u Brna, Templštejn, Pernštejn a především podrobně informoval o unikátním výzkumu v areálu břeclavského zámku (*Výzkum břeclavského zámku*), jehož výsledky (objev hradby z počátku 12. století), samotné provedení výzkumu a jeho vyhodnocení vynesly společnosti Archaia cenu Patrimonium pro futuro 2020. Následně dostalo prostor archeologické pracoviště územního odborného pracoviště NPÚ v Ostřavě, zastoupené Michalem Zezulou a Františkem Kolářem, kteří představili výzkumy v areálu kostela P. Marie ve Starém Městě, kláštera augustiniánů ve Fulneku, dvora v Holasovicích a akce v rámci projektu Plynovod Moravia (*Vybrané archeologické výzkumy NPÚ Ostrava v letech 2019–2020*). Dopolední blok uzavřel Miroslav Patrik z uskupení Děti země s tradičním přehledem pokut a trestů za ničení archeologických památek (*Stav ničení archeologických památek v letech 2019–2020 v ČR*).

Po obědové pauze následovala dvojice příspěvků věnovaná paleolitické lokalitě Mohelno – Plevovce, kde došlo k objevu další kamenné struktury (*J. Bartík a kol.: Výzkum nově objevené paleolitické struktury v Mohelně – Plevovcích*; *P. Škrdla a kol.: Mohelno – Plevovce, kamenná struktura D: archeologický výzkum na pomezí záchranného a systematického*). Zajímavou, nicméně rozsahově skromnou lokalitu vystřídal informace o velkoplošných záchranných výzkumech polykulturních lokalit na střední Moravě, realizované Archeologickým centrem Olomouc. Jakub Vrána shrnul dosavadní průběh záchranného výzkumu před stavbou D1 v okolí Přerova (*První výsledky z výzkumných sezón 2020–2021 z lokality Sídlní areál A v k. ú. Přerov-Předmostí*).

Obr. 1. Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku se letos poprvé uskutečnila v nově zrekonstruovaných prostorách koníren v severním dvoře Špilberku. Pohled do pléna. Foto M. Strnad.

Fig. 1. The Archaeological Excavations in Moravia and Silesia Conference was held for the first time in the newly reconstructed area of the former stables in the northern courtyard of Špilberk Castle. View of the audience. Photo by M. Strnad.

a Marek Kalábek informoval o akci v prostoru šterkovny v Nákle (*Archeologické výzkumy sídliště popelnicových polí v prostoru šterkovny v Nákle*). Z obou lokalit s těžištěm osídlení v době bronzové čekají na vyhodnocení tisíce archeologických nálezů z několika stovek zahloubených objektů. Nálezy z doby bronzové zachytil i záchranný výzkum na hradisku ve Stavenicích v okrese Šumperk, o kterém referoval Pavel Kašpar z olomouckého územního pracoviště NPÚ (*Výzkum hradiska ve Stavenicích v letech 2019–2020*). Dosud známé raně středověké osídlení tak bylo doplněno o pravěký horizont z období kultury lužických popelnicových polí. Marek Novák (Muzeum Blansko, p. o.) informoval za autorský kolektiv o záchranném výzkumu při kostele v Bořitově, který přinesl doklady mladohradištního sídliště i pohřebiště (*Bořítov „Farský kopec“, výsledky výzkumů v roce 2020*). Za ÚAPP Brno shrnul alespoň menší výzkumné akce David Parma (*Drobné záchranné akce a výsledky prospekce na jižní Moravě*), konkrétně pozdně eneolitická pohřebiště ve Šlapanicích a v Jiříkovicích, sídliště z doby bronzové v Podolí, bronzové hradisko Olbramovice-Leskoun, středověká ves Žatčany aj. Blok věnovaný archeologické činnosti regionálních muzeí zahájil Jaroslav Bartík (*Archeologické výzkumy Slovákého muzea v Uherském Hradišti v letech 2019–2020*) a představil např. výzkum bohatého kostrového hrobu ze starší doby římské z Uherského Brodu s bronzovou toreutikou a šperky. Následoval Jaromír Šmerda z Masarykova muzea v Hodoníně, p. o. (*Záchranné archeologické výzkumy na Hodonínsku 2019–2020*) a František Trampota z Regionálního muzea v Mikulově (*Záchranné archeologické výzkumy Regionálního muzea v Mikulově v letech 2019–2020*). V závěru konference zazněly příspěvky věnované středověké či novověké archeologii. Městské prostředí reprezentoval krátký příspěvek Richarda Zatloukala z olomouckého územního pracoviště NPÚ (*Významnější záchranné výzkumy v Olomouci v letech 2019–2020*) týkající se především výzkumu na ulici 8. května v Olomouci. V dalších dvou referátech zazněly informace o výzkumech vybraných klášterních objektů, jak z Jihomoravského kraje (*M. Peška – P. Staněk:*

Archeologický výzkum v někdejší premonstrátském opatství v Louce u Znojma a drobné objevy v klášteře cisterciáček v Předklášteří u Tišnova – Archaia), tak z moravské části Vysočiny (*D. Zimola: Archeologické výzkumy kláštera v Nové Říši v letech 2018–2021 – Muzeum Vysočiny Jihlava*). Konferenci zakončila Jana Mazáčková (ÚAM FF MU) shrnutím výzkumných aktivit na hradě Rokštejn a v okolí (*Archeologické výzkumy VVS Panská Lhota. Systematický archeologický výzkum hradu Rokštejn. Archeologický výzkum narušené usedlosti na ZSV Bradlo, k. ú. Hosov*). Po zaznění posledního referátu následovalo večerní posezení doprovázené drobným pohoštěním.

Hojná účast, nabitý program i spokojenost účastníků z řad odborné veřejnosti i studentů byla i tentokrát důkazem potřeby těchto setkání, a to i v době snadné dostupnosti informací všeho druhu díky elektronickým a jiným informačním kanálům. Roční přerušování kvůli koronavirové pandemii nemělo na zájem o toto zasedání vliv, spíše naopak.

Summary

Archaeological excavations in Moravia and Silesia in 2019–2020 conference

After a one-year break, the Archaeological Excavations in Moravia and Silesia Conference was held on September 8, 2021, in the premises of the Brno City Museum at Špilberk Castle and included the years 2019 and 2020. Last year saw the first break in holding this event in 25 years. The conference was first organised in 1994 at the initiative of the Institute for Archaeological Heritage in Brno as a platform for the information exchange of new findings and discoveries in the vastly developing rescue archaeology. The original concept of this annual meeting was to focus solely on the rescue excavations carried out in Moravia and Silesia in the given year. Brno City Museum took over the conference organisation in 2007 and one year later expanded its scope to include systematic excavations and other research projects. Twenty contributions were presented this year.

Zuzana Holubová, Muzeum města Brna, p. o.

Mezinárodní konference Slované a jejich sousedé v prvním tisíciletí n. l. (Novi Sad, Srbsko, 4. až 7. října 2021)

Ve dnech 4. až 7. října 2021 se ve městě Novi Sad v Srbsku konala mezinárodní konference Slované i jejich sousedé u 1. milénia n. e. (Slavs and their neighbors in the 1st millennium AD). Konferenci uspořádalo a hostilo Muzeum Vojvodiny v Novém Sadu, a to ve spolupráci s dalšími šesti významnými evropskými archeologickými institucemi (za ČR byla členkou organizačního výboru N. Profantová z Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.). Organizátoři chtěli vědomě navázat na tradici velkých kongresů slovanské archeologie, z nichž poslední se konal před 25 lety ve Velikém Novgorodu.

V programu a knize abstraktů (Gavrituchin et al. 2021), které byly zveřejněny těsně před konferencí, figuruje 62 ohlášených příspěvků a 23 posterů. Přestože v důsledku komplikované epidemické situace zapříčiněné nemocí Covid-19 část účastníků na poslední chvíli odřekla, i tak nakonec přijelo 65 badatelů, kteří přednesli celkem 56 referátů; z přislíbených posterů dorazila přibližně polovina (za informací děkuji S. Trifunovićovi a J. Schneeweisovi). Početně převažovali archeologové z Ruska a Srbska, z ostatních zastoupených zemí (Německo, Slovinsko, Česko, Polsko, Ukrajina, Bulharsko a Severní Makedonie) pocházelo vždy po 2–5 účastnících.

První den konference po slavnostním zahájení přednesli srbsští archeologové sérii referátů o vývoji osídlení na území Srbska od protohistorického období do konce raného středověku. Následující dva dny již jednání probíhalo po jednotlivých sekcích, a to paralelně ve dvou sálech. Sekce byly definovány především geograficky, kdy větší počet referátů obsahovaly hlavně sekce „Východní Evropa a počátky Staré Rusi“, „Severovýchod časně slovanského světa“, „Časní Slované na východním a jižním Balkáně“ a „Časní Slované mezi Dunajem a Jadranem“ (termínem „časní Slované“ je myšleno slovanské osídlení až do konce 1. tisíciletí n. l. a nikoliv jen nejstarší horizont slovanského osídlení, který reprezentuje kultura pražského typu apod.). Po každém příspěvku bylo možné položit doplňující dotazy, prostor pro obsáhlejší diskusi byl vyčleněn až po skončení uceleného bloku 4–6 referátů. Čtvrtý den dopoledne proběhla plenární diskuse o možnostech mezinárodní spolupráce a uspořádání následující konference slovanské archeologie. Poté bylo hlavní jednání konference ukončeno, pro zájemce byla následně k dispozici komentovaná prohlídka archeologické, historické a etnografické sbírky Muzea Vojvodiny.

Obr. 1 Skupinové foto účastníků konference (otištěno s laskavým svolením Muzea Vojvodiny).

Fig. 1. Group photo of conference participants (published with the permission of the Museum of Vojvodina).

Na samotnou konferenci navázala čtyřdenní exkurze (8. až 11. října 2021) po centrálním Srbsku, které se zúčastnila čtyřicítka badatelů. Navštívili jsme především památky z období vrcholného a pozdního středověku – pravoslavné kláštery Žiča, Studenica, Gradac, Ljubostinja a Manasja, pevnosti Smederevo a Stolac, prohlédli jsme si také archeologickou expozici Národního muzea v Kruševaci, Zaječaru a Bělehradu. Neméně zajímavá byla návštěva dvou významných lokalit z doby římské, Viminacium a Gamzigrad.

Konferenci lze jednoznačně označit za velmi vydařenou, účastníci vyslechli množství zajímavých příspěvků a následně se často rozproutli živá a neformální diskuse, která pokračovala i v kuloárech. Pro mě osobně bylo neocenitelné navázat kontakty a diskutovat s řadou badatelů, které jsem do té doby neznal vůbec nebo jen z odborné literatury. Také exkurze byla přes částečnou nepřítelň počasí velmi přínosná, účastníci si mohli prohlédnout mnoho unikátních staveb, archeologických nálezů atd. a načerpat nepřehledné množství informací o vývoji Srbska od antiky po novověk. Je mou milou povinností srdečně poděkovat všem organizátorům, především výkonnému sekretáři Stanku Trifunovićovi z Muzea Vojvodiny, za bezchybný průběh konference i exkurze a za vřelý přijetí, kterého se dostalo všem účastníkům.

Závěrem bych chtěl připojit několik poznámek, které jsou čistě subjektivní povahy, takže jiní účastníci konference by asi měli na danou věc odlišný názor. Rozhodně také nechci jakkoliv snižovat obrovské množství práce, které organizátoři při přípravě konference vykonali, ostatně mnohé z níže řečeného nemohli organizátoři vůbec ovlivnit. Např. vzhledem k absenci některých vědců bylo nutné program jednotlivých sekcí občas flexibilně upravit, takže se nedalo vždy spolehnout na to, že konkrétní referát zazní (pokud vůbec) v původně stanovenou dobu. Posluchač si tak musel v zásadě vybrat jednu ze dvou paralelně probíhajících sekcí, naopak přecházet mezi sekcemi ve snaze vyslechnout předem vytipované referáty bylo možné jen v omezené míře.

Konference tohoto typu musí mít nutně široký geografický, chronologický a tematický záběr, což je na jedné straně pozitivní, neboť účastník se dostane do kontaktu s badateli a informacemi, s nimiž by se na úzce zaměřené konferenci nesešel. Na druhé straně může široký záběr působit poněkud roztříštěně, takže je na místě otázka, na základě jakých kritérií uspořádat referáty do sekcí. Jak jsem zmínil výše, v Novém Sadu byly sekce organizovány především geograficky. Osobně bych se příště přimlouval za uspořádání spíše tematické, neboť badatele zaměřeného např.

na pohřební rítus zajímají prioritně pohřebiště – a to, v jakém regionu se nacházejí, má až druhotný význam, neboť mnohé věcné i metodické problémy jsou společné žárovným, resp. kostrovým pohřebištím na rozlehlém geografickém prostoru.

Přednesené referáty, které jsem měl možnost vyslechnout, se týkaly velkého množství témat. Byly mezi nimi soubornější přehledy i referáty zaměřené velmi úzce, např. na jediný typ předmětu z jednoho regionu nebo dokonce na několik málo sídlištních objektů a jejich keramický inventář na jediné lokalitě. Především takto velmi úzce pojaté referáty by se podle mého názoru hodily více na regionální setkání archeologů. Na mezinárodní konferenci bych očekával hlavně souhrnněji zaměřené příspěvky, které poskytují např. přehled o vývoji osídlení většího regionu během několika staletí nebo analýzu jednoho jasně definovaného problému. Především takto pojaté příspěvky umožňují badatelům z ostatních zemí se rychle seznámit s aktuálním stavem bádání o daném tématu a s nejnovější literaturou.

Další poznámka směřuje k faktu, že jako jediná jazyky byly na konferenci přípustné všechny slovanské jazyky a angličtina, přitom angličtinu zvolila jen velmi malá část přednášejících. Používání všech slovanských jazyků má opět své výhody i nevýhody. Badatelům nevládnoucím dobrou ruštinou nebo angličtinou to umožňuje přesně vyjádřit své myšlenky, někteří však hovořili velmi rychle a neuvědomili si, že jejich jazyk perfektně ovládá jen menšina publika. Z mého pohledu by bylo vhodné příště usilovat o vyšší podíl angličtiny, jakkoliv by tento návrh zněl mnoha badatelům zvláště starší generace asi dost „hereticky“. Pokud archeologové zkoumající slovanské populace v raném středověku používají národní jazyk ve „svých“ časopisech a monografiích, je to v zásadě v pořádku. Pokud ale stejným jazykem přednesou referát na mezinárodní konferenci a hlavně jej následně otisknou v konferenčním sborníku, už to z mého pohledu postrádá smysl – pak se totiž těžko můžeme divit, že vědci zvláště v západní Evropě takto publikované výsledky vůbec neberou v úvahu (až na nepočetné výjimky), neboť zkratka není v jejich silách číst texty v desítkách slovanských jazyků.

Na konec ještě jeden obecnější postřeh. Mj. na základě návštěvy čtyř významných srbských muzeí lze konstatovat, že pozice výzkumu raného středověku v Srbsku je podstatně jiná než v ČR. Je to způsobeno odlišným historickým vývojem severního Balkánu a odlišnou povahou tamních archeologických pramenů. Území dnešního Srbska tvořilo dlouhá staletí součást Římské říše; z této doby se zde dochovalo množství lokalit, často velmi rozsáhlých, z nichž pocházejí početné soubory artefaktů. Proto prioritou srbské archeologie je jednoznačně antika, např. jen na výzkumu města Viminacium pracuje v současné době třicítka kvalifikovaných archeologů ze Srbské akademie věd. Naproti tomu ranému středověku je věnována jen omezená pozornost, což je způsobeno hlavně tím, že z období do 10. století včetně se zde dochoval jen malý počet kostrových pohřebišť a lokality srovnatelné s našimi velkomoravskými hradišti zde víceméně chybějí. Nebo – stejně jako v některých dalších balkánských zemích – raně středověké lokality byly prozkoumány, ale zůstávají často nezpracované a nepublikované. Podstatně větší pozornost věnují srbské historikové, kunsthistorikové a archeologové až období od 12. století dále, konkrétně hlavně pevnostem a klášterům spojeným s prvními srbskými panovníky a počátky středověkého srbského státu.

Literatura

Gavrituchin, I. O., Trifunović, S. Furasjev, A. G. Schneeweiss, J. (eds.)

2021: *Sloveni i njihovi susedi u 1. milenijumu n. e. = Slavjane i ich sosed i I tysjačelietii n. è. = Slavs and their neighbors in the 1st millennium AD. Knjiga rezimea = Tezisy dokladov = Abstracts.* Novi Sad:

Muzej Vojvodine. Dostupné také z: <https://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2021/10/program-2021LowRes1.pdf>.
Program dostupný z: <https://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2021/10/PROGRAM-KONFERENCIJE.pdf>.

Summary

“Slavs and their neighbours in the 1st millennium AD” international conference (Novi Sad, Serbia, 4th–7th October 2021)

The conference was organised by the Museum of Vojvodina in Novi Sad, headed by Executive Secretary S. Trifunović, in cooperation with six key European archaeological institutions. Although participation was negatively affected by the COVID-19 pandemic, 65 researchers from nine countries (Russia, Serbia, Slovenia, Bulgaria, Germany, Czechia, Poland,

Ukraine and North Macedonia) attended the conference with a total of 56 presentations and dozens of posters. The concurrent sessions took place in two conference rooms. The sessions were mostly defined geographically, with the majority of the contributions grouped in the sessions “Eastern Europe and the beginnings of Old Russia”, “Northeast of the early Slavic world” and “Early Slavs from the Danube to the Adriatic”. Considerable attention was also focused on the Slavic ethnogenesis and archaeological cultures of the protohistoric period. Several very interesting presentations on various phenomena and issues of early medieval archaeology, often followed by a lively discussion, were featured at the conference. The four-day post-conference field trips (October 8th–11th, 2021) were organised around central Serbia.

Šimon Ungerman, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Archeologické léto 2021 – začínající tradice nebo „koronavirová“ aktivita?

Archeologické ústavy AV ČR v Praze a v Brně se již podruhé rozhodly nabídnout veřejnosti letní program v podobě rozsáhlé série komentovaných prohlídek archeologických lokalit po celé České republice (Kosarová, Mařík 2020). Ačkoliv oproti roku 2020 byly podmínky pro cestování mnohem volnější, přetrvávající omezení přiměla stále ještě značnou část obyvatelstva strávit letní měsíce v Česku a hledat alternativní způsoby využití volných dnů. Motivací obou ústavů byla kromě chybějící interakce s veřejností (mnoho plánovaných akcí nemohlo kvůli epidemické situaci proběhnout ani v roce 2021) také snaha zvyšovat povědomí o významu archeologického dědictví v naší zemi, a tím inspirovat veřejnost k aktivní ochraně těchto mizejících památek. Naši pozornost a péči si totiž zaslouhují nejenom v terénu dosud viditelné relikt, ale také volným okem nepatrné pozůstatky po aktivitách našich předků. Bezprostřední komunikace mezi archeology a širokou veřejností, navíc v neformálním prostředí autentických lokalit, se také ukázala být účinným prostředkem k boření mýtů, kterými je náš obor ke své vlastní škodě opředen.

Obr. 1. Sestup do jeskyně Koňská jáma v Moravském krasu. Foto J. Mařík.

Fig. 1. Descent to the Koňská jáma cave in the Moravian Karst. Photo by J. Mařík.

Od 30. června do 14. září 2021 jsme ve spolupráci s 53 dalšími oprávněnými organizacemi nabídli 96 lokalit, na nichž proběhlo celkem 284 komentovaných exkurzí. Pro srovnání, bylo to o 23 lokalit a 47 prohlídek více než v předchozím roce. Hlavními zdroji informací byly opět webové (ARÚP) a facebookové (FB ARÚB, FB ARÚP) stránky ústavů a rezervační systém, jehož prostřednictvím bylo nutné si účast předem zarezervovat. Na většinu prohlídek byla kapacita omezena na 20–30 účastníků. Důvodem byla jednak přetrvávající vládní opatření, jednak i zkušenost z loňského roku, kdy se tento počet osvědčil jako nejvhodnější pro plynulý pohyb skupiny v krajině. Komentované prohlídky si rezervovalo 3 648 zájemců (v roce 2020 to bylo 3 686 rezervací), nicméně ve skutečnosti bylo účastníků více – na Moravě zejména v souvislosti s archeologickým geocachingem (viz níže). V průměru byla dle rezervačního systému kapacita prohlídek využita z 60 %. Zajímavým zjištěním je podíl opětovně přicházejících účastníků a nových zájemců – zatímco v loňském roce byl podíl vracejících se účastníků 38 %, v roce 2021 to již bylo 51,4 %, což může naznačovat rozšiřující se základnu „skalních“ zájemců o archeologii.

Podpora médií byla v roce 2021 výrazně nižší než v roce 2020. V tištěných, vysílaných nebo online médiích bylo Archeologické léto zmíněno v 77 případech, nejvíce zpráv se objevilo 12. srpna 2021. Nižší zájem médií může být způsoben tím, že se již nejednalo o akci, která by nabídla veřejnosti „převratně“ novou myšlenku, ale o opakovanou událost, která vytváří jakousi tradici ve stávajícím formátu. Pokračování této akce by mělo být doprovázeno intenzivnější spoluprací s médii a využíváním různých dalších reklamních možností. Klíčovým prvkem se jeví navázání spolupráce s Českou televizí nebo Českým rozhlasem jako mediálními partnery celé akce.

Vzhledem k přetrvávajícímu zájmu byla část lokalit ponechána i v nabídce druhého ročníku Archeologického léta (obr. 1), částečně pak byla nabídka rozšířena o nové známé i méně známé naleziště (na Moravě například církevní areál Uherské Hradiště–Sady, jeskyně Šipka a hradiště Kotouč u Štramberku, hradiště Landek, významná paleolitická lokalita Stránská skála, tzv. Švédské šance a eneolitický mohylník v Luděřově, zaniklá středověká ves Mstěnice a další). Z nově zařazených moravských lokalit byl největší zájem o probíhající záchranný velkoplošný výzkum v Polešovicích (obr. 2), který navštívilo celkem 120 zájemců. Mezi desítku nejnavštěvovanějších míst se dostaly také další z nově nabízených lokalit, např. jeskyně Šipka, zaniklá středověká ves Pfaffenschlag a procházka údolím Vinořského potoka.

Obr. 2. Komentovaná prohlídka na záchranném archeologickém výzkumu v Polešovicích na záběru z dronu. Zámek prováděl po lokalitě vedoucí výzkumu Marek Lečbych. Foto Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Fig. 2. Guided tour of the rescue archaeological excavation in Polešovice; photo taken from a drone. The participants were led through the site by the head of excavation, Marek Lečbych. Photo by the Institute for Archaeological Heritage Brno.

Výsledky prvního ročníku byly prezentovány také na výroční konferenci Evropské asociace archeologů v sekci dopadu epidemie Covidu 19 na archeologické turistické cíle (EAA 2021).

Archeologický geocaching

Geocaching (z angl. geography a cache – krabička nebo schránka) je celosvětově populární volnočasová aktivita probíhající částečně pod širým nebem a částečně v online prostoru. Princip geocachingu spočívá v hledání cache (počestěno „kešky“) v podobě ukryté schránky, ke které přivedou účastníka GPS souřadnice. Další variantou je účast na tzv. „eventu“ (události) – tematickém setkání na dopředu daném místě, v předem daný čas. Existuje mnohem více typů keší se specifickými způsoby hledání – multi keše, mystery keše, webcam keše, letterbox hybrid, virtuální keše, lab keše atd. Pokud je schránka nalezena (nebo pokud se „kačer“ dostaví na event), potvrdí svou přítomnost podpisem do tzv. logbooku (deníček, podpisová kniha). Na jiných typech keší lze svou přítomnost doložit i různými dalšími způsoby – přiloženou fotografií, zamáváním do webkamery apod. Až poté mohou účastníci keš „zalogovat“ na své mapě na stránkách geocaching.com (Geocaching 2021),¹ kde jim takto postupně přibývají odložené keše, a tedy i body. Zároveň se jedná i o soutěž, kdy se nově založenou keš snaží zdatný lovec získat jako první. Mimo samotné sbírání bodů za ulovené keše lze sbírat také tzv. CWG (czech wooden geocoins) – ty jsou typické právě pro eventy. Jedná se o drobná dřevěná kolečka s názvem události, případně datem a obrázkem (obr. 3). Mnozí „kačeři“ si také nechávají vyrábět osobní CWG, která nechávají v keškách místo podpisu. CWG slouží obdobně jako třeba turistické známky, razítka apod., tedy jako vzpomínka na událost a také jako sběratelský předmět a objekt výměny. Obecně se u nás jedná o velmi populární volnočasovou aktivitu, dle údajů z roku 2020 je v ČR cca 70 tisíc aktivních keší a „lovu“ se zde věnuje asi 40 tisíc lidí (Výborná, Hoblík 2018; Urbánek, Hruban 2020).

Na základě pozitivních hodnocení tří geocache s archeologickou tematikou v Brně (Archeo 01 – Brněnský šaman, Archeo 02 – Romani ante portas! a Archeo 03 – Vlněna), založených již dříve zaměstnanci ARÚB, jsme se rozhodli pokračovat v tomto formátu popularizace archeologie, která kombinuje hravou formu vzdělávání s outdoorovou aktivitou. Na rozdíl od tří již výše zmíněných tzv. mystery keší (ukrytá krabička, jejíž lokalizaci zájemce objeví vyluštěním souřadnic, které získá správnými odpověďmi na otázky obsaženými v doprovodném textu),

Obr. 3. Soubor sběratelských CWG k geocachingovým eventům Archeologického léta 2021. Každé „kolečko“ neslo název lokality, rok konání akce a obrázek (převážně) pro lokalitu typického archeologického nálezu. Foto Z. Kosarová.

Fig. 3. A set of collector's CWGs for the geocaching events of Archaeological summer 2021. The name of the site, the year of the event and a picture of a typical archaeological find from the site was engraved on each wooden „geocoin“. Photo by Z. Kosarová.

jsme zvolili formát eventů, které byly propojeny s vybranými komentovanými prohlídkami Archeologického léta. Celkem proběhlo v průběhu léta 18 geocachingových eventů na moravských lokalitách Žuráň, Těšetice-Kyjovice, Nová Říše, Luděrov, Olomouc-Neředín, Landek, Rokštejn, Mikulčice, Pohansko, Věteřov, Uherské Hradiště-Sady, Předmostí, Dolní Věstonice-Pavlov, Pasohlávky, Mušov, Kateřinská jeskyně, jeskyně Šipka a Býčí skála. Celkem navštívilo tyto události téměř 200 zájemců, z nichž se většina následně zúčastnila komentované prohlídky lokality. Jednalo se o pilotní projekt, a tedy dopředu nebylo zřejmé, jaký bude o tuto aktivitu zájem. Z narůstajícího počtu účastníků bylo ovšem patrné, že se celá série akcí dostává do povědomí této specifické cílové skupiny a podle mnoha reakcí bude nemalé množství zájemců plánovat účast i v příštím roce. Dle vyjádření účastníků je spojení geocachingu a archeologie vnímáno velmi pozitivně a zjevně se jedná o skupinu lidí, kteří aktivity archeologických ústavů dosud běžně nesledovali.

Závěr

Ačkoliv byla v roce 2021 výrazně navýšena nabídka archeologických lokalit i komentovaných prohlídek, místa na nich si rezervoval přibližně srovnatelný počet zájemců jako v předcházejícím roce. Zdá se tedy, že se jedná o skupinu, kterou jsme schopni oslovit v rámci ČR bez vynaložení vyšších nákladů na masivnější propagaci akce. Propojení Archeologického léta s dalšími aktivitami oslovujícími nové cílové skupiny se jeví jako dobrá cesta nejenom pro propagaci samotné aktivity, ale také archeologie obecně.

Velké poděkování patří zejména archeologům z oprávněných organizací, kteří se zhostili rolí průvodců a věnovali svůj čas i energii nadšeným návštěvníkům s mnohdy neutuchajícím proudem dotazů.²

Poznámky

- 1 Kompletní informace o této aktivitě v českém jazyce lze nalézt např. na Wikipedii (Geocaching CZ).
- 2 Organizace, které se v roce 2021 spolupodílely na přípravě Archeologického léta abecedně: Archeologický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích,

Archeopark pravěku Všešary, Archeo Pro, Archeoskanzen Březno u Loun, Dům přírody Českého ráje, Dům přírody Moravského krasu, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Hornické muzeum Příbram, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Katedra historie Univerzity Palackého v Olomouci, Masarykovo muzeum v Hodoníně, Moravské zemské muzeum, Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, Muzeum Blanenska, Muzeum Brněnska, Muzeum Českého lesa v Tachově, Muzeum jiho-východní Moravy ve Zlíně, Muzeum Jindřichohradecka, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, Muzeum Karlovy Vary, Muzeum Komenského v Přerově, Muzeum města Ústí nad Labem, Muzeum Novojičínska, Muzeum regionu Boskovicka, Muzeum T. G. M. Rakovník, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Muzeum Vysočiny v Jihlavě, Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel v Deštném v Orlických horách, Národní památkový ústav, Oblastní muzeum Praha-východ, Oblastní muzeum v Litoměřicích, Oblastní muzeum v Lounech, Ostravské muzeum, Podřipské muzeum Roudnice nad Labem, Regionální muzeum a galerie v Jičíně, Regionální muzeum v Kolíně, Regionální muzeum ve Vyso-kém Mýtě, Regionální muzeum v Mikulově, Správa jeskyní České republiky, Středisko ekologické výchovy Libereckého kraje, Univerzita Hradec Králové, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústav archeologické památkové péče Brno, Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Ústav pro klasickou archeologii Fi-lozofické fakulty Univerzity Karlovy, Villa nova Uhřetín, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, Vlastivědné muzeum v Dobrušce, Vojenské lesy a statky ČR, Západočeské muzeum v Plzni, ZO Býčí skála.

Článek vznikl v rámci grantového projektu Archeologický informační systém ČR. Infrastruktura AIS ČR je zapsána do Cestovní mapy velkých výzkumných infrastruktur ČR a jako stejnojmenný projekt je podporována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (identifikační kód LM2018134).

Literatura

- ARÚP:** Archeologické léto. 2021 [online]. In: *Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://www.arup.cas.cz/archeologicke-leto/>.
- FB ARÚB:** Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [online]. In: *Facebook* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/Archeologicky.ustav.Brno>.
- FB ARÚP:** Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. [online]. In: *Facebook* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/arup.praha>.

EAA 2021: Covid 19: Assessing the impact and planning for a different future for Archaeological Heritage tourism [online]. In: *EAA 2021 Kiel, 8-11 Sept. Widening Horizons. Session: #495. Theme 3. The new normality of heritage management and museums in post-Covid times.* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://submissions.e-a-a.org/ea2021/sessions/overview/preview.php?id=495>.

Geocaching CZ: Geocaching [online]. In: *Wikipedie. Otevřená encyklopedie.* c2021. Datum poslední revize 11. 11. 2021 v 21:51. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Geocaching>.

Geocaching 2021: *Geocaching* [online]. Copyright © 2000–2021 Groundspeak. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://www.geocaching.com/play>.

Kosarová, Z., Mařík, J. 2020: Archeologické léto – série komentovaných prohlídek archeologických lokalit. *Přehled výzkumů* 61(2), 197–199. Dostupné také z: http://pv.arub.avcr.cz/61_2_07.pdf.

Urbánek, L., Hruban, M. 2020: Česká republika je velmocí geocachingu. Ulovte si taky kešku [rozhovor]. In: *Pardubice. rozhlas.cz* [online]. 3. 8. 2020 [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: <https://pardubice.rozhlas.cz/ceska-republika-je-velmoc-geocachingu-ulovte-si-taky-kesku-8265534>.

Výborná, L., Hoblík, S. 2018: Česko je geocachingová velmoc, říká muž, který už ulovil tisíce kešek [rozhovor]. In: *iRozhlas.cz. Host Lucie Výborné* [online]. Praha 21:41, 15. července 2018. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/hledani-kesek-geocaching-priroda-turistika_1807152141_per.

Summary

Archaeological summer 2021 – the beginning of a new tradition or a “coronavirus” activity?

For the second time, the Institutes of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Prague and Brno, in cooperation with 53 organisations, offered the public a summer programme in the form of a series of guided tours of archaeological sites throughout the Czech Republic. In 2021, 3,648 visitors participated in a total of 284 field trips to 96 sites. Compared to the first year, the number of archaeological sites had not only grown but also partially changed, so that visitors could experience unfamiliar places with a fascinating history (Fig. 1, 2). The second year of the programme was boosted by the popular outdoor recreational activity of geocaching. Following selected guided tours in the programme, 18 geocaching events were also organised. A corresponding number of unique collector's CWGs (Czech wooden geocoin) featuring typical designs relevant to the particular site were also created (Fig. 3).

Zdenka Kosarová, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Kristina Jarošová, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Jan Mařík, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Lumír Poláček, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic

Uvedený název, zkracovaný iniciálami VVMVM, je hlavním výstupem stejnojmenného projektu podpořeného v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury ČR, jehož příjemcem je Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. (dále ARÚB), a řešitelem Lumír Poláček. Cílem projektu bylo vytvoření virtuálního vědeckého modelu

velkomoravských Mikulčic jako systému interaktivní dokumentace, prezentace a archívu dlouholetého systematického archeologického výzkumu v Mikulčicích. Tato interaktivní mapa byla zveřejněna v září 2021 a v rámci předkládaného příspěvku se ji pokusíme ve stručnosti představit. Jejím hlavním posláním je shromáždění prostorových poznatků o Mikulčicích coby klíčové lokality velkomoravského období v České republice, zkoumané

Obr. 1. Knižní publikace Mikulčice 900 byla vydána paralelně s virtuálním modelem.
Fig. 1. The printed book Mikulčice 900 was published in parallel with the virtual model.

více než 60 let. Z někdejších rozsáhlých velkoplošných výzkumů pochází řada exaktních prostorových dat o přírodních podmínkách a lidských sídelních aktivitách od pravěku po středověk. Známe podobu hradiště a řadu lokalit v jeho bezprostřední blízkosti i širším zázemí, máme k dispozici statisíce nálezů v podobě artefaktů i ekofaktů. Interaktivní mapa má tyto shromážděné poznatky prostorově vizualizovat a přehledně je dát k dispozici vědecké komunitě i zájemcům z řad široké veřejnosti.

Specializovanou mapu tvoří v první řadě sada vektorových, rastrových a tabulkových dat, jež byla za dobu trvání projektu kompletována a revidována. Data jsou zpřístupněna formou webové mapové aplikace na platformě systému ArcGIS. Jedná se o rozsáhlý geografický informační systém, který je zaměřený na práci s prostorovými daty. Umožňuje jejich sběr, analýzu, správu, a v neposlední řadě také jejich zpřístupnění formou mapových služeb zprostředkovaných Portálem for ArcGIS ve správě ARÚB.

Webová mapová aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* je přístupná široké veřejnosti bez nutnosti přihlášení. K jejímu spuštění stačí vybavení běžného kancelářského počítače, který obsahuje jakýkoli z dostupných webových prohlížečů. Webovou mapu lze spustit také z mobilních zařízení systémů Android či iOS. Obsahově se interaktivní mapa skládá z podkladových map (služby ArcGIS Online), veřejně dostupných mapových služeb (portály veřejné zprávy Českého úřadu zeměměřického a katastrálního, České geologické služby, Národního portálu INSPIRE) a služeb serveru ARÚB. Vlastní data představuje celkem 19 mapových služeb, celkově o cca 95 vrstvách.

Mapové služby jsou rozděleny do čtyř bloků: blok B1 Zázemí, blok B2 Hradiště, blok B3 Objekty a blok B4 Artefakty. Zatržením zvoleného bloku se otevře přístup k prostorovým údajům navázaným na tento blok a uživatel může dále volit, které z těchto údajů chce vizualizovat. Řada vrstev umožňuje zobrazení vyskakovacího okna s podrobnějšími údaji o prvcích, či s informačním textem. Vrstvy objektů a artefaktů poskytují po otevření samostatného okna přístup k textovému popisu, obrazové dokumentaci a 3D vizualizacím navázaným na daný objekt nebo artefakt. V mapě je tak možné v současné době dohledat informace

k deseti mikulčickým kostelům a kapli sv. Margity na slovenské straně aglomerace, dále k palácové stavbě, jednomu (nejlépe zachovanému) mostu, bráně a k několika desítkám hrobů. Právě hroby tvoří typické objekty s navázanými obrazovými podklady k nalezeným artefaktům. Jedná se především o elitní šperk, oděvní součásti, případně militaria nebo keramiku. Vybrané předměty jsou k dispozici rovněž v 3D modelu s možností jejich detailní prohlídky.

Interaktivní mapa umožňuje vedle prostorové vizualizace a virtuální prohlídky hradiště navíc vyhledávání vybraných objektů a artefaktů. Plochy, výzkumné čtverce, objekty, či hroby lze vyhledávat podle názvu; jednotlivé artefakty se dají vyhledávat podle inventurních čísel nebo je možné hledat celé skupiny movitých nálezů podle jejich typologického zařazení. Polohově jsou tyto movité nálezy vázány na plochy, čtverce a hroby, a podle této lokalizace je možné určit jejich přibližný prostorový výskyt.

Další funkcionalitou je prolínání mapových vrstev. Jednotlivé vrstvy lze mnoha způsoby kombinovat, zprůhledňovat, vybrané mapové vrstvy lze „rolovat“ přes sebe a zjišťovat vzájemné rozdíly. Ve spodní části mapového okna je dostupná také tabulková podoba atributových údajů vybraných vrstev. Tabulková aplikace, tzv. widget, je provázaná s mapovým oknem – záznamy v ní obsažené lze tedy filtrovat prostorově buď pro celou mapu, nebo v návaznosti na zobrazená data v mapovém okně. Dále lze s pomocí tohoto nástroje data filtrovat na základě jedné i více vlastností a výsledek exportovat do formátu *.csv.

Vzhledem k tomu, že všechny prostorové údaje byly zpracovány s geodetickou přesností (dle norem a pravidel pro práci v katastru nemovitostí) a dokumentace objektů/předmětů probíhala fotogrammetricky s protokolárně doložitelnou přesností ve výpočetní fázi projektu, představuje předkládaná mapa vědecky přesný model hradiště. Z mapy je tak možné určovat polohu formou souřadnicové informace ve formátu WGS-84, odečítat metrické údaje, a tak zjišťovat velikost staveb, vzdálenosti mezi objekty, jejich orientaci vůči světovým stranám apod. Na základě detailní prohlídky předmětů lze vyčíst informace o způsobu jejich výroby, studovat jejich výzdobu a provedení jednotlivých komponent. Sledování prostorových vztahů a souvislostí ale nemusí být jen otázkou vědecké interpretace. Interaktivní mapa je totiž doplněna jednoduchými a čtivými texty a poutavou fotodokumentací, která má výpovědní hodnotu přínosnou rovněž pro laickou veřejnost.

Celá mapová aplikace je provázaná s paralelně vydávanou knižní publikací – atlasem *Mikulčice 900* (Poláček et al. 2021). Kniha je rovněž uspořádána do čtyř tematických bloků, obdobná jsou zobrazená prostorová data, jejich symbologie i doprovodné texty.

Interaktivní mapu chápeme jako živý nástroj, který hodláme dále rozvíjet v souladu s postupujícím výzkumem, a informace v ní aktualizovat a rozšiřovat. Navštívit ji můžete na webových stránkách projektu <https://mikulcice-valy.cz> (VVMVM).

Text vznikl v rámci propagace projektu Virtuální model velkomoravských Mikulčic jako systém interaktivní dokumentace, prezentace a archivace dlouholetého systematického archeologického výzkumu (č. DG18P02OVV029), s podporou v letech 2018–2022, příjemce Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Text je upravenou verzí průvodní zprávy výstupu projektu Nmap (mapa se specializovaným obsahem).

Literatura

- Poláček, L. et al. 2021: *Mikulčice 900. Atlas velkomoravské aglomerace*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno.
- VVMVM: *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* [online]. © 2018 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z: <https://mikulcice-valy.cz/>.

Summary

The virtual scientific model of Great Moravian Mikulčice

The *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice* is a newly published specialised map that gathers spatial information about Mikulčice – a key site for the study of Great Moravia in the Czech Republic with a history of more than 60 years of systematic archaeological research. The interactive map spatially visualises and provides access to information for the scientific community and the general public regarding the stronghold and its hinterland, artefacts and ecofacts, and the development of the site from prehistory to the Middle Ages. The data is published in a web map application on the ArcGIS platform, which is accessible to users (without needing to log in)

at <https://mikulcice-valy.cz> (VVMVM). The map application is linked to a book published at the same time – *Mikulčice 900 atlas* (Poláček et al. 2021).

Both the map application and book are the outputs of the project *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice: A System of Interactive Documentation, Presentation and Archiving of Long-Time Systematic Archaeological Excavations* within the funding programme of the Ministry of Culture of the Czech Republic for Support of Applied Research and Experimental Development of National and Cultural Identity from 2016 to 2022 (NAKI II). The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, is the grant recipient (principal investigator is Lumír Poláček).

Lumír Poláček, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.